

Üçüncü fəsil

DAHİLƏRİN İŞİ ELƏ DƏ ASAN DEYİL

*“Bir neçə ağıllı uşağın yanında bir nəfərin
İQ əmsalını bilməyin faydası azdır?”*

1

Amerikanın “Bir nəfər yüz nəfərə qarşı” adlı intellektual tele-şou proqramının 2008-ci il mövsümü idi. Bu şou məşhur “Kim milyoner olmaq istəyir?” proqramının təsiri ilə meydana gəlmişdi. Həmin intellektual şouya Kristofer Lanqan adlı bir nəfər xüsusi qonaq qismində dəvət olunmuşdu. Oyunun əsas iştirakçıları yüz nəfər adi adam, yəni, kütlə içindən gələnələr idi. Onlar hər həftə xüsusi olaraq dəvət olunmuş qonaqla intellektual döyüşə girirlər. Ortada milyon dollar məsələsi var. Qonaq çox ağıllı və hazırlıqlı olmalıdır ki, həmin yüz nəfərə qarşı döyüşsün və oyunu udsun. Kristofer Lanqan ən münasib “qonaq” idi.

“Bu gün bizim “yüzlüyü” çox çətin döyüş gözləyir” – kadr arxasından gələn səs dedi. – Qarşılaysın, Kris Lanqan! Amerikada bir çoxları onu ən ağıllı adam hesab edir!” Kamera əzələli, iri cüssəli, əlli yaşlarında bir kişini göstərdi. “Orta statistik insanın IQ əmsalı yüzə bərabərdir. Eynşteyndə bu göstərici yüz əlli idi. Bizim Krisdə isə yüz doxsan beşdir. Hazırda onun böyük zəkası Kainatın yaranması nəzəriyyəsi haqqında düşünür. Amma bu böyük zəka sahibi yüz nəfəri bu gün məğlub edə biləcəkmiz, Kris onların əlindən milyon dolları ala biləcəkmiz? Buyurun, baxın, “Bir nəfər yüz nəfərə qarşı”.

Gurultulu alqışlar altında Lanqan səhnəyə çıxdı.

– Siz yəqin belə düşünürsünüz ki, bizim oyunda qalib gəlmək üçün heç də yüksək intellekt lazım deyil, elədir? – şounun aparıcısı Bob Sacet soruşdu və ona elə maraqla baxdı ki, sanki təcrübə dovşanına baxırdı.

– Məncə, yüksək intellekt burada adama daha çox mane ola bilərdi, – Lanqan dedi, – Yüksək IQ-ə malik olmaq üçün sən ixtisaslaşmalısan, müəyyən bir bilik sahəsini dərindən öyrənməlisən, gərək boş şeylərə fikir verməyəsən. Amma indi bu adamlara baxıram... – o, gözlərini dolandırıb zala yığışanlara rişxəndlə baxdı, – mən bunlara qalib gələ bilərəm.

Son on ildə Kris Lanqan qeyri-adi şöhrət qazanmışdı. O, demək olar ki, dahiliyin rəmzi idi, əsl düha... Onu xəbərlər proqramına dəvət edir, haqqında danışır, yazırdılar. Rejissor Errol Morris onun haqqında sənədli film çəkmişdi. “20/20” televiziya proqramı hətta neyro-psixoloq dəvət etmişdi ki, Lanqanın ağıl əmsalını ölçsün, amma məlum olmuşdu ki, onun göstəriciləri çox yüksəkdir, dəqiq ölçmək mümkün deyil... Bir dəfə də Lanqana xüsusi test təklif etdilər – qeyri-adi ağılı olan adamlar üçün hazırlanmış xüsusi test. O bütün suallara cavab vermişdi, bircəsindən başqa.

Altı aylığında Kris artıq danışdı. Üç yaşı olanda bazar günləri radioda diktör yumorlu hekayələri oxuyanda maraqla qulaq asırdı. Diktör oxuduqca o da barmağını mətndəki sətirlər üzərində gəzdirir, özü oxumağı öyrənirdi. Beş yaşında o, babasından allah haqqında soruşurdu, amma cavablardan razı qalmırdı.

Məktəbdə Lanqan əvvəllər heç öyrənmədiyi xarici dil dərsinə gəlir, iki-üç dəqiqədən sonra dilə aid testləri mənimsəyir, düzgün cavablar verirdi. Yeniyetmə olanda o, fermada

işləyə-işləyə nəzəri fizika ilə maraqlanırdı. 16 yaşda Bertran Rassel və Alfred Nortun məşhur “Riyaziyyatın əsasları” əsərini öyrənməyə başladı. SAT (akademik qabiliyyət testləri) imtahanlarında o, ən yüksək bal topladı, amma sonra test otağında yuxu onu apardı.

Krisin qardaşı Mark onun yay cədvəli haqqında belə deyirdi: “Əvvəlcə o bir saat riyaziyyatla məşğul olurdu. Sonra rus dilini öyrənirdi. Sonra fəlsəfəyə girirdi. Hər gün beləcə...”

Onun ikinci qardaşı Ceff deyir: “Bilirsiniz, Krisin on dörd-on beş yaş olanda zarafatla şəkillər çəkirdi, amma şəkilləri foto qədər dəqiq olurdu. On beş yaşında Cim Hendriksin gitara partiyalarını dəqiq çala bilirdi. Dərs ilinin yarısını Kris heç məktəbə getmirdi. Yalnız testlərə gedirdi, müəllimlər heç nə eləyə bilmirdi. Biz bundan o qədər sevinirdik ki! Bütün semestr üçün olan dərsləyi o iki günə oxuyur, mənimsəyirdi. Sonra da kitabları təhvil verib o biri işinə başlayırdı.”

“Bir nəfər yüz nəfərə qarşı” proqramının çəkilişlərində Lanqan çox sakit idi, özünə inanırdı. Rahat, arxayın danışırdı. Gözləri parıldayırdı. Suallara cavab verəndə düzgün variantı axtarmırdı, fikrini ifadə etmək üçün sualı təkrar xahiş etmirdi. Sözlərdə ilişib qalmır, hıqqanmırdı, cümlələri bir-birinin ardınca düzüb cavab verirdi. Sözlər dilindən ardıcıl qopub tökülürdü, elə bil əsgərlər paradla nizamlı yeriyirdi. Sacetin yağdırdığı sualları məharətlə “dəf edirdi”, sanki onlar bekara bir şey idi. Uduş 250 min dollara çatanda Lanqan düşündü ki, oyunu davam etsə, deyəsən, bütün məbləği itirmək riski uduş şansından çoxdur. O dərhal elan etdi ki, pulları götürür. Sacetin əlini sıxıb qalib kimi səhnəni tərk etdi. Məgər bütün dahilər belə etmir?

Bu, Birinci Dünya müharibəsindən sonrakı illərdə olub. Stenford Universitetinin gənc psixologiya professoru Luis Terman Henri Kouell adlı bir yeniyetmə ilə tanış olur. Henri çox kasıb bir ailədə doğulmuşdu, yaşıdları ilə dil tapmadığından yeddi yaşında məktəbdən çıxarılmışdı. O başqa bir məktəbdə süpürgəçi işlədi. Həmin məktəb birçə sinif otağından ibarət idi, özü də Stenford Universitetinin kampusuna yaxın idi. Amma Kouell tez-tez işdən yayınır, orada olan pianinoda çalmağa gedirdi. Özü də çox gözəl çalırdı. Terman intellekt qiymətləndirilməsi üzrə ixtisaslaşdı. Yarım əsr ərzində milyonlarla insanın keçdiyi standart İQ testini – Stenford-Bine testini o işləyib hazırlamışdı. Terman Kouellin intellekt səviyyəsini test etdi. Ona elə gəlirdi ki, bu oğlan olduqca istedadlıdır. Amma Kouell sadəcə istedadlı deyildi, onun İQ səviyyəsi 140-a bərabər idi, bu, dahilik səviyyəsi idi. Terman hədsiz sevinirdi. Görəsən, dünyada çoxmu belə cilalanmamış almaz var? Axtar, axtar...

Terman axtarmağa başladı. Əvvəlcə, on doqquz aylığında əlifbanı öyrənən bir qız tapdı, sonra daha birini – dörd yaşında Dikkensi və Şekspiri oxuyan bir qız. Cavan bir oğlan tapdı, o, hüquq fakültəsindən qovulmuşdu, çünki professorlar inanmırdı ki, bu qədər uzun, nəzəri hüquq mətnlərini necə əzbərləmək olar.

1921-ci ildə Terman istedadlı adamları öyrənmək işinə başladı. Birlik Fondundan yaxşı qrant alıb mütəxəssislərdən ibarət komanda yığdı, adamlarını Kaliforniya ibtidai məktəblərinə göndərdi. Müəllimlər ən yaxşı şagirdləri təklif etdi, onların intellektual inkişafını testdən keçirtildilər. İlk on faizə düşən şagirdlər ikinci testdən keçdilər, 130 bal yığanlar isə